
R a s p r a v e

Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet
e-mail: ana.filipovic1@zg.htnet.hr

UDK: 37.014.523
371.671
Pregledni članak
Primljeno 6/2013.

KAKO VJERONAUKE GOVORI O PATNJI I NADI?

Analiza udžbenika za katolički vjeronauk
s posebnim osvrtom na rodne implikacije

Ana Thea Filipović, Zagreb

Sažetak

Polazeći od fenomena trpljenja kao temeljne odrednice ljudskog postojanja, u članku se propituje govor o patnji u školskim udžbenicima za katolički vjeronauk u Hrvatskoj. Sučeljavanje s patnjom i njezino prevladavanje motivima nade smatra se jednim od bitnih religijskopedagoških ciljeva koji ima i svoje teološko i pedagoško utemeljenje. Posebni aspekt promatranja patnje i nade u ovom članku jesu rodne implikacije. Analizom udžbeničkih sadržaja, verbalnoga i likovnoga govora u središnjem dijelu rada nastoje se uočiti odrednice i dimenzije govora o patnji i nadi u vjeronaučnim udžbenicima te otkriti eventualno postojanje rodni stereotipa u povezivanju pojedinih aspekata i situacija patnje i nade s pojedinim spolom. U zaključnom dijelu iznose se rezultati provedene analize.

Ključne riječi: *zlo, patnja, nada, vjeronaučni udžbenici, rodna analiza.*

UVOD

“Zašto trpimo” i “što je uzrok patnji” pitanja su koja izranjaju iz iskustva i promišljanja nad iskustvom svakog čovjeka. Kako se ophoditi sa zlom i patnjom, kako ih izbjeći ili na najbolji način prevladati otvarajući obzorja nade, također su temeljna pitanja na

koja pojedinci i ljudske zajednice nastoje uvijek iznova pronaći odgovore u odnosu na svoj konkretan život. Polazeći od činjenice da je trpljenje i pedagoški i teološki problem s kojim učenike valja na primjeren način suočiti, u članku se propituje što i kako vjeronauk govori o patnji i nadi. Diskurs se temelji na analizi važećih udžbenika za katolički vjeronauk u osnovnoj i srednjoj školi u Republici Hrvatskoj. Posebna pozornost posvećuje se rodnim¹ implikacijama govora o patnji i nadi u spomenutim udžbenicima. Pojam roda pritom se razumijeva u smislu kulturnopovijesne kontekstualizacije poimanja spolova i susljednoga društvenog i pojedinačnog povezivanja uloga i ponašanja s pojedinim spolom, a koje je ovisno o kulturi i epohi.² Na tom tragu u članku se

¹ Termin "rodni" ovdje se shvaća unutar heteroseksualnog konteksta, a ne kao performativna kategorija koja radikalno relativizira heteroseksualnu strukturu ljudske stvarnosti.

² Pojam roda (engl. *gender*) u rodnim teorijama poslužio je kao ishodište za uočavanje kulturnopovijesne uvjetovanosti razumijevanja biološkog pojma spola (engl. *sex*) i polazište za otklanjanje superiornosti jednoga spola nad drugim. Usp. Luis Corrêa Lima, *Jezik stvaranja i jezik roda*, u: *Concilium* 48 (2012.) 4, 66-67. Tijelo Ujedinjenih naroda za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena koje programom rodno osviještene politike (engl. *Gender mainstreaming*) potiče postizanje ravnopravnosti spolova u zakonodavstvu i politici te programima i projektima na svim područjima i razinama definira pojam roda sljedećim riječima: "Gender: refers to the social attributes and opportunities associated with being male and female and the relationships between women and men and girls and boys, as well as the relations between women and those between men. These attributes, opportunities and relationships are socially constructed and are learned through socialization processes. They are context/ time-specific and changeable. Gender determines what is expected, allowed and valued in a women or a man in a given context. In most societies there are differences and inequalities between women and men in responsibilities assigned, activities undertaken, access to and control over resources, as well as decision-making opportunities. Gender is part of the broader socio-cultural context. Other important criteria for socio-cultural analysis include class, race, poverty level, ethnic group and age." United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women. Concepts and definitions, u: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/conceptsanddefinitions.htm> (1. 12. 2012.). ["Rod se odnosi na društvena obilježja i mogućnosti koje se povezuju s muškošću i ženskošću i s odnosima između žena i muškaraca, djevojčica i dječaka, kao i s odnosima među ženama te među muškarcima. Ta obilježja, prilike i odnosi društveno se konstruiraju i uče procesima socijalizacije. Ovisni su o kontekstu i vremenu te promjenljivi. Rod određuje što se očekuje, dopušta i cijeni u žena i muškaraca u određenom kontekstu. U većini društava postoje razlike i nejednakosti između žena i muškaraca u pogledu odgovornosti koje im se dodjeljuju, aktivnosti koje poduzimaju, u pristupu resursima i nadzoru nad njima kao i u prilikama za odlučivanje. Rod je dio šireg društveno-kulturnog konteksta. Drugi važni kriteriji društveno-kulturne analize uključuju klasu, rasu, razinu siromaštva, etničku skupinu i dob."] Prijevod autorice ovog članka.

propituje moguća rodna usmjerenost udžbeničkih sadržaja, (ne) ravnopravna zastupljenost muških i ženskih likova, prisutnost, odnosno odsutnost tradicijskih stereotipa u povezivanju određenih stavova, ponašanja i uloga s pojedinim spolom i tome slično. Legitimnost takve analize ne samo s pedagoškog i društvenog nego i s kršćanskoteološkoga gledišta temelji se na Isusovoj poruci oslobođenja i spasenja čovjeka i čovječanstva. Kršćansko poimanje novoga čovjeka u Kristu uključuje i promicanje pravednih odnosa među spolovima, koje je u društvu postalo osobito aktualnim u 20. stoljeću,³ a papa Ivan XXIII. u tom je društvenom gibanju prepoznao istinski kršćanski imperativ i jedan od "znakova vremena".⁴

1. PATNJA KAO PEDAGOŠKI I TEOLOŠKI PROBLEM

U povijesti ljudske misli, u filozofijama i religijama različito se tumači uzrok i smisao patnje. Zapadna filozofija religije uzrokom patnje drži zlo koje može biti fizičko i moralno. Fizičko zlo povezano je s ograničenošću i stvorenošću svega što postoji, a što uzrokuje prirodne katastrofe za živa bića koja trpe, osobito za čovjeka koji je i svjestan svoje patnje. Nesavršenost, propadljivost i prolaznost živih bića koja je uzrok patnje u ljudskoj se vrsti napose očituje u čovjekovoj slabosti, bolesti i smrti. Takvo neizbježno trpljenje kao posljedica fizičkoga zla, koje se katkada naziva i metafizičkim, razlikuje se od moralnoga zla koje uzrokuje čovjek i trpljenja koje iz tog zla proizlazi.⁵

U povijesti odgoja i pedagogije osobiti problem predstavljalo je upravo trpljenje koje je posljedica fizičkoga (odnosno metafizičkoga) zla koje se događa bez čovjekove volje i krivnje. Odgajatelji i pedagozi oduvijek su držali da nježne dječje duše valja koliko je više moguće poštediti patnje: ne samo od podnošenja patnje nego i od susreta s tuđom patnjom. Istodobno su svjesni da život

³ Usp. Ana Thea Filipović, *Žene u Crkvi u Hrvatskoj - (ne)zadovoljne svojim položajem? Auto/percepcija žena i muškaraca o ne/ravnopravnosti položaja žena i muškaraca u Crkvi u Hrvatskoj*, u: Ante Čovo - Dijana Mihalj (ur.), *Muško i žensko stvori ih. Žene i muškarci u življenju i u službi Božjeg poslanja*, Zbornik radova, Split, Franjevački institut za kulturu mira, 2008., 166-170.

⁴ Usp. *Pacem in terris. Lettera enciclica di Sua Santità Giovanni PP. XXIII, Sulla pace fra tutte le genti nella verità, nella giustizia, nell'amore, nella libertà*, u: *L'Osservatore romano*, 11 aprile 1963, br. 22.

⁵ Usp. Ivan Devčić, *Pred Bogom blizim i dalekim. Filozofija o religiji*, Zagreb, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1998., 63; Brian Davies, *Uvod u filozofiju religije*, Zagreb, Hrvatski studiji, 1998., 32.

nikoga, pa ni najmlađe članove ljudske zajednice ne štedi patnje. Zbog toga je jasno da djeci i mladima treba pomoći razumjeti, prihvatiti i preraditi iskustva one patnje koju nije moguće izbjeći. Potrebno ih je ojačati motivima nade i vjere u pobjedu dobra kako bi se konstruktivno suočili s patnjom i prevladali je na osobnu i opću dobrobit.⁶

U svim civilizacijama i kulturama poznate su bajke i pripovijetke kojima se novim naraštajima prenosi istina o životu i smrti, patnji i nadi, radosti i tuzi. Odjevene u ruho bajke djecu već od najranije dobi susreću misli o životu i njegovim pitanjima, osobito o trpljenju zbog udaraca sudbine (kontingencije), gubitka, nepravde, poniženja, straha. Djeca se, međutim, također susreću s predodžbama i mislima o onome čemu se smijemo i trebamo nadati te im se pomaže nositi se s trpljenjem i nadati se dobrom ishodu. Budući da je percepcija stvarnosti velikim dijelom posredovana kulturom te zapravo ovisi o načinu na koji je suoblikujemo i doživljavamo, ljudsko društvo nastoji pomoći svojim mladim i nejakim članovima odnositi se prema životu i uklanjati prepreke koje se zateknu na tom putu.

Škola kao eminentna odgojno-obrazovna ustanova ljudskoga društva potiče razmišljanje o ljudskom trpljenju i nadi kao općeljudskom i religioznom iskustvu. Sučeljavanje s tim temama potiče se kroz mnoge nastavne predmete te izvannastavne sadržaje i aktivnosti. Tematiziranje patnje, prevladavanja patnje, širenje obzorja nade i pouzdanja u pobjedu dobra učenicima se omogućuje u jezikoslovlju i književnosti, likovnoj, glazbenoj i filmskoj umjetnosti, povijesti, filozofiji, etici, psihologiji, sociologiji, vjeronauku i drugim predmetima. Konfesionalni vjeronauk pridonosi ostvarivanju ciljeva škole tematizirajući navedena pitanja sa stajališta određene religije, odnosno kršćanske konfesije.

U katoličkom vjeronauku učenici se susreću s kršćanskim pogledom na patnju i ophođenje s patnjom koje otvara obzorje nade i pobjede dobra. U kršćanstvu se pitanje o uzroku patnje okreće u pitanje o smislu patnje. Tako kao odgovor na pitanje "Gdje je Bog u ljudskoj patnji" kršćanska vjera pokazuje Božji silazak u ljudsko trpljenje koje Isus Krist preuzima na sebe i

⁶ Zdrava pedagoško-psihološka i društvena praksa vodi se drevnim načelom koje se, izraženo u obliku molitve, pripisuje svetoj Tereziji Avilskoj. Ono govori da čovjek treba promijeniti sve što je moguće promijeniti na bolje, prihvatiti ono što mu nije moguće promijeniti te naučiti razlikovati jedno od drugoga.

tako očituje čovjeku Božju ljubav i blizinu.⁷ Preobrazbeni smisao patnje vjerniku se posreduje u otajstvu Isusova uskrsnuća. To je religijskopedagoški izuzetno važno pitanje, jer krive interpretacije Božjega odnosa prema trpljenju čovjeka i ostalih stvorenja nužno vode prema krivim predodžbama o Bogu, iz kojih proizlaze nove patnje, o kojima svjedoče religijski uzrokovane ili religijski potkrijepljene psihičke smetnje kod mnogih ljudi. Religiozni i teološki odgovori na problematiku trpljenja s druge strane mogu postati izvorom nade i snage koja pomaže prevladati neizbježno zlo i patnju u ljudskom životu.

2. GOVOR O PATNJI, NADI I NJIHOVIM RODNIM IMPLIKACIJAMA U UDŽBENICIMA ZA KATOLIČKI VJERONAUČNI

Aktualni vjeronaučni udžbenici u znanstvenoj su literaturi do sada analizirani s aspekta govora o Bogu,⁸ euharistijskog odgoja,⁹ odgoja za crkvene pozive,¹⁰ biblijskih sadržaja,¹¹ sadržaja prirodoslovlja,¹² likovnih sadržaja,¹³ građanskog i društvenog odgoja¹⁴ i međupredmetne korelacije¹⁵ te u pogledu zadovoljstva učenika i nastavnika vjeronaučnim udžbenicima.¹⁶ Ovo je prvo

⁷ Usp. Jürgen Moltmann, *Der gekreuzigte Gott. Das Kreuz Christi als Grund und Kritik christlicher Theologie*, München, Kaiser Verlag, 1972., 262.

⁸ Usp. Milan Špehar, *Suvremeni govor o Bogu u krjževnim i autorskim tekstovima vjeronaučnih udžbenika za osnovnu školu*, u: Ivica Pažin (ur.), *Za trajni odgoj u vjeri. Katehetske škole za vjeroučitelje osnovnih i srednjih škola. Zbornik radova*, Zagreb, Nacionalni katehetski ured HBK, 2006., 75-100.

⁹ Usp. Josip Šimunović, *Doprinos školskoga vjeronauka odgoju djece i mladih za euharistijsko slavlje*, u: Crkva u svijetu 41 (2006), 1, 43-63.

¹⁰ Usp. Juraj Batelja, *Animacija crkvenih poziva u vjeronaučnim udžbenicima za osnovne i srednje škole u Hrvatskoj*, u: Crkva u svijetu 43 (2008.) 3, 368-396.

¹¹ Usp. Marinko Vidović, *Sveto pismo u novim vjeronaučnim udžbenicima*, u: Ivica Pažin (ur.), *Za trajni odgoj u vjeri*, 11-54.

¹² Usp. Tihomir Vukelja, *Prirodoslovlje u udžbenicima katoličkoga vjeronauka za osnovnu školu*, u: Nova prisutnost 10 (2012), 1, 3-18.

¹³ Usp. Vesna Šiklić, *Uloga slike i crteža u novim vjeronaučnim udžbenicima*, u: Ivica Pažin (ur.), *Za trajni odgoj u vjeri*, 55-74.

¹⁴ Usp. Ivana Batarelo, Benjamin Čulig, Jagoda Novak, Tomislav Reškovic, Vedrana Spajić-Vrkaš, *Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama. Teorija i praksa*, Zagreb, Centar za ljudska prava, 2010.

¹⁵ Usp. Drago Iličić, *Povezanost katoličkoga vjeronauka i povijesti u programima i udžbenicima za osnovnu i srednju školu*, u: *Diacovensia* 17 (2009.) 1, 31-49.

¹⁶ Usp. Ana Thea Filipović, *Vjeronaučni udžbenici*, u: Valentina Blaženka Mandarić, Alojzije Hobljaj, Ružica Razum (ur.), *Vjeronauk - izazov Crkvi i školi*.

ispitivanje o tematici patnje i nade te prvo istraživanje rodnog diskursa u vjeronaučnim udžbenicima. Rad želi odgovoriti na pitanje kakvo se lice patnje i nade prikazuje u pojedinim udžbenicima za katolički vjeronauk u osnovnoj i srednjoj školi, u njihovim tekstovima, likovnim sadržajima i drugim didaktičkim poticajima. Budući da se osobita pozornost usmjerava na rodne implikacije pristupa navedenoj tematici, rad propituje uz koje se rodno specifične situacije vežu pojedini oblici i aspekti trpljenja i nade te koji se teološki naglasci kršćanskog poimanja patnje i nade iskazuju u navedenim situacijama i njihovim tumačenjima. Udžbenici koji se analiziraju važeći su za katolički vjeronauk u osnovnoj i srednjoj školi u Hrvatskoj i jedini za svaki razred koje je odobrila Hrvatska biskupska konferencija te stručno povjerenstvo za udžbenike Ministarstva znanosti obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

U svrhu predstavljanja rezultata analize vjeronaučnih udžbenika s navedenoga gledišta izradila sam tablicu za svaki udžbenik. Tablični prikazi navode u zasebnim rubrikama odgovarajuće udžbeničke teme, stranice na kojima se nalaze, sadržajni kontekst i aspekte govora o patnji i situacije patnje te govora o nadi i razloge nade te rodne aspekte u prikazivanju sadržaja. U diskurzivnom izlaganju i interpretaciji rezultata analize spajaju se po dva razreda zajedno, jer učenici tih godišta pokazuju slična razvojnopsihološka obilježja. Na početku svakog podnaslova donose se tablični prikazi za dva udžbenika, a zatim slijedi interpretacija podataka.¹⁷

2.1. U udžbenicima za osnovnu školu

Empirijsko istraživanje na području Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, Glas Koncila, 2011., 195-224.

¹⁷ Sažeti rezultati ovog ispitivanja izneseni su na njemačkom jeziku na međunarodnom znanstvenom simpoziju Europskog društva žena u teološkom istraživanju koji je održan u Splitu od 2. do 5. rujna 2012. godine i u tom skraćenom obliku i na istom jeziku objavljeni su u zborniku toga simpozija.

*Prvi i drugi razred*Tablica 1: Udžbenik *Učimo ljubiti Boga i ljude* za I. r. osnovne škole

Tema	Str.	Govor o patnji - Situacije patnje	Govor o nadi – Razlozi nade	Rodni aspekti
Bog je naš dobri otac	25	Izoliranost carinika Levija zbog suradnje s okupatorima i koruptivnog bogaćenja, javna osuda zbog društvenoga grijeha	Isusovo prihvaćanje, praštanje i nova prilika: Levijevo obraćenje i nadoknada štete	Pripovijest je ilustrirana u obliku stripa: svi akteri su muškarci, također ljudi koji dolaze Leviju plaćati porez
Novi život s Bogom	30-33	Umiranje i smrt	Život poslije smrti ovisi o djelima i odnosima koje smo ugradili u svijet; život u Božjem zagrljaju; sjećanje na pokojne i molitva za njih	Fotografije na kojima prevladavaju žene: starica, žena srednjih godina s djevojčicom na grobu, dvije žene s djevojčicom na groblju, dječak pali svijeću, stare obiteljske fotografije na kojima su i žene i muškarci
Božić – blagdan Isusova rođenja	43	Patnja Josipa i Marije kao siromašnih i potrebitih stranaca u tuđem gradu	Primitak kod onih kojima nije potrebno mnogo: prenoćište i toplinu pružaju im pastiri i životinje	Crtež štalice sa Svetom obitelji i pastirom (rad djevojčice); fotografija dječaka koji izrađuje božićni nakit
Isus svima čini dobro i posebno voli djecu	51-52	zlo, grijeh, bolest, glad kao uzrok patnje	Isus oslobađa ljude, liječi, hrani, oprašta	crteži-strip (veliki kadrovi): pretežno muškarci, ima i jedna žena i dijete; mnoštvo-raznoliko

Isus oprašta	56-62	Situacije žalosti iz dječjeg života: osamljenost, strah, uvrede, svađe, bol	Isusov poziv na praštanje; međusobno opraštanje kao pretpostavka Božjeg praštanja; iskustvo radosti pomirenja	Crteži u obliku stripa i fotografije podjednako prikazuju i dječake i djevojčice u situacijama povrede prijateljstva te pomirenja
Isusova muka i smrt – Isus je uskrsnuo i živi	68-72	Isus na Maslinskoj gori; Judina izdaja; Isusovo uhićenje, osuda, muka i smrt	Isusovo uskrsnuće i ukazanje ženama i učenicima	Crteži u obliku stripa: muškarci kao protagonisti događaja opisanih u Evanđeljima; slika raspetog Isusa, Ivan i dvije žene pod križem; slika uskrsnuća: anđeo i žene na grobu; fotografija: liturgija Vazmenog bdijenja (kler i ministranti - svi muškarci)
Mali misionari	86-87	Glad, bolest nepoučenost kao situacije patnje i potrebitosti	Isusova Radosna vijest upućena svima, očituje se po djelima ljubavi; poticanje djece da se uključe u pomaganje misionarima	Crteži u obliku stripa: predstavnici različitih rasa slušaju Radosnu vijest, propovjednik i učitelj su u svećeničkom ruhu, misionar hrani gladne, medicinska sestra i odrasli muškarac u pohodu bolesnika; djeca pomažu (dječak i djevojčica)

Tablica 2: Udžbenik *Rastimo u zahvalnosti*, za II. r. osnovne škole

Tema	Str.	Govor o patnji - Situacije patnje	Govor o nadi – Razlozi nade	Rodni aspekti
Isus nam daje snagu i sigurnost	12-13	Strah učenika za vrijeme oluje na Genezaretskom jezeru	Isus smiruje oluju i oslobađa od straha; aktualizacija sličnih situacija u iskustvima djece; povezivanje s liturgijom kao prilikom susreta s Isusom	Crteži: Isus i učenici u lađi; aktualizacija situacija u kojima su i djevojčice i dječaci, ali ipak prevladavaju dječaci; Isus među djecom (pretežito dječaci); svećenik i djeca (i dječaci i djevojčice); dječaci uz kompjutor; majka i sin uče
Ljudi nisu poslušali Boga	24	Griješ prvih ljudi i patnja kao kazna za grijeh: naporan rad, starenje, umiranje, tuga	Obećanje spasitelja, Božja ljubav	Crtež: Adam i Eva
Ljudi velike vjere na Božjem putu	26-27	Ljudi nisu slušali Boga: veliki potop	Spašavanje Noe koji je vjeran Bogu i njegove obitelji; Božje obećanje i duga Saveza za život	Crteži biblijskih prizora: muškarci grade korabljicu, korabljicu s ljudima obaju spolova plovi vodama
Ista tema	30-33	Pripovijest o Josipu Egipatskom: prodaja u ropstvo u Egipat, Josip na faraonovu dvoru	Josipov uspon na dvoru, u nevolji spašava život braći i ocu; začetak novog naroda u Egiptu; poruka: Bog može i zlo okrenuti na dobro	Ilustrativni crteži biblijskih prizora čiji su protagonisti muškarci
Izraelci narod očekuje mesiju	36-37	Život Izraelaca pod tuđinskom vlašću	Proroci kao glasnici nade u bolju budućnost i poticatelji na pouzdanje u Boga	Patrijarhalno obojen crtež: rimski vojnici, prorok

Ljudi žive u nadi i iščekivanju	38-39	Govor o ljudskim situacijama koje upućuju na iščekivanje bolje budućnosti (potrebiti, tužni...)	Iščekivanje Božića, blagdana Kristova rođenja	Fotografija: obitelj s dva dječaka oko adventskog vijenca; fotografija gladnog djeteta u Africi; crtež djevojčice pred smrznutom voćkom
Isus je očekivani spasitelj	40-41	Rođenje Isusovo u štali u Betlehemu	Anđeli i pastiri objavljuju da je Isus spasitelj	Crtež Marije i Josipa, anđela i pastira; fotografija štalice sa Svetom obitelji, pastirima i anđelima
Upućeni smo jedni na druge	57	Situacija iz života: djevojčica je htjela ići prijateljici na rođendan, no zbog nenadanih situacija i prijekih potreba u obitelji mora ostati kod kuće	“Radost i žalost često dolaze iznenada. U životu ih treba prihvatiti.” (57)	Crtež: djevojčica i majka
Ista tema	58-59	Priča o milosrdnom Samarijancu: unesrećeni čovjek na putu za Jerihon	Isusova poruka: biti bližnji svakome tko je u potrebi	Crtež: milosrdni Samarijanac; fotografije: dječak u invalidskim kolicima, kojemu djevojčica pomaže; muškarci kao unesrećeni i pružatelji pomoći; starac sa štapom
Isus je trebao trpjeti, biti raspet i umrijeti – Uskrsnuo Isus daruje mir i radost	60-65	Isusova osuda i muka	Isusovo uskrsnuće i susreti s uskrslim (u oba slučaja događaji se povezuju s liturgijskim slavljem)	Crtež: uhićenje Isusa; reljef: Golgota (Isus na križu, vojnik, Ivan i žene); slika: uskrsli Isus; crteži: žene i anđeo na grobu; Uskrsli se ukazuje apostolima

Isus nas uči ljubiti, opraštati i moliti	68-70	Situacije potrebe, patnje i nemira (bolest; svađa među prijateljima)	Isusov poziv na praštanje i ljubav, pa i prema neprijateljima	Fotografije: pomaganje u bolesti (pomažu pretežito žene); dječaci i djevojčice u igri
Naša zahvalnost svecima i pokojnicima	91	Smrt: dječakovi djed i baka nisu više živi	Oni su kod Boga i žive sretno	Fotografija: dječak s majkom na groblju

U udžbenicima za prvi i drugi razred osnovne škole patnja se tematski prikazuje kao posljedica pojedinačnoga i društvenoga grijeha. Povod govoru o grijehu najčešće su biblijske perikope o susretu Isusa i grješnika, odnosno biblijski prikazi starozavjetnog odnosa Boga i pojedinih starozavjetnih vjerničkih likova, odnosno Boga i izabranog naroda. Riječ je o Bogu koji obećava spasitelja, čime se otvara obzorje nade.¹⁸ Udžbenici uspostavljaju korelaciju između sadržaja kršćanske vjere i situacija iz života djece te navode također tipične situacije grijeha i trpljenja iz života učenika te upućuju Isusov poziv na praštanje.¹⁹ Trpljenje se promatra u perspektivi odnosa prema Isusu koji oprašta i oslobađa od grijeha i patnje te vraća u zajedništvo s Bogom i blišnjima. U perikopama iz Staroga zavjeta trpljenje se pojavljuje i kao posljedica zavisti među braćom (braća Josipa Egipatskog) te kao posljedica ropskog služenja tuđemu narodu. Nada se očituje kao pouzdanje u Božje vodstvo i njegovu providnost, jer Bog će i zlo okrenuti u dobro.²⁰ Patnja može biti i posljedica straha od kojega Isus oslobađa, kao primjerice u slučaju smirivanja oluje na moru.²¹

¹⁸ Usp. Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Učimo ljubiti Boga i ljude. Udžbenik za katolički vjeronauk prvoga razreda osnovne škole*, Zagreb, Glas Koncila, 2007., 25; 56-62; Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Rastimo u zahvalnosti. Udžbenik za katolički vjeronauk drugoga razreda osnovne škole*, Zagreb, Glas Koncila, 2007., 24; 26-27.

¹⁹ Usp. *Isto*, 68-70; Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Učimo ljubiti Boga i ljude*, 56-62.

²⁰ Usp. Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Rastimo u zahvalnosti*, 30-33; 36-37.

²¹ Usp. *Isto*, 12-13.

Udžbenici prvoga i drugoga razreda govore također o smrti. Pripovijedaju posebno o umrlima iz dječjeg okruženja, o pokojnome djedu ili baki, a u povezanosti s Dušnim danom i blagdanom Svih svetih. Djeci se posreduje pouzdanje da umrli sada žive sretno kod Boga.²² Sadržaji udžbenika prenose navještaj o Kristovu rođenju te o njegovoj mucu, smrti i uskrsnuću, kao zalogu našeg uskrsnuća i spasenja od muke i smrti.²³ U temama koje polaze od ljudskih situacija, prikazuju se glad, bolest i nepoučenost kao uzroci trpljenja. To su ujedno potrebe na koje odgovora i kojima izlazi ususret Isusova radosna vijest. Djecu se potiče da djeluju poput Isusa: da pomognu unesrećenome i potrebitome, kao u novozavjetnoj prispodobi o milosrdnom Samarijancu.²⁴ Utkane u poruku vjere djeci se prenose i opće životne mudrosti, kao primjerice: "Radost i žalost često dolaze iznenada. U životu ih treba prihvatiti."²⁵

Tekstovi udžbenika za prvi i drugi razred uglavnom su rodno neutralni. Rodne implikacije ponajviše se mogu prepoznati u likovnim sadržajima. Pritom se primjećuje da ilustrativni crteži i stripovi koji prikazuju evanđeoske događaje ne odstupaju od uobičajenih shema prikaza Isusa i učenika te uglavnom muških nositelja političke i gospodarske vlasti u Isusovo vrijeme.²⁶ Čak aktualizirajući crteži koji prikazuju djecu kao učenike oko Isusa, stavljaju u prvi plan dječake.²⁷ Uz situacije brige za grobove pokojnih i dostojanstveno iskazivanje poštovanja prema umrlima u likovnim prikazima više se vežu ženski likovi.²⁸ U prikazu liturgijskih događaja te navjestitelja kršćanske poruke likovni prikazi vjerno odražavaju prevlast muškaraca, koja se u tim situacijama uglavnom i susreće u Crkvi.²⁹ Prisutnost djece na

²² Usp. *Isto*, 91; Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Učimo ljubiti Boga i ljude*, 30-33.

²³ Usp. *Isto*, 30-33; 68-72; Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Rastimo u zahvalnosti*, 60-65; 91.

²⁴ Usp. Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Učimo ljubiti Boga i ljude*, 86-87; Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Rastimo u zahvalnosti*, 38-39; 58-59.

²⁵ *Isto*, 57.

²⁶ Usp. Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Učimo ljubiti Boga i ljude*, 25; Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Rastimo u zahvalnosti*, 36-37.

²⁷ Usp. *Isto*, 12-13.

²⁸ Usp. Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Učimo ljubiti Boga i ljude*, 30-33.

²⁹ Usp. *Isto*, 68-72; 86-87.

fotografijama i crtežima podjednako prikazuje i dječake i djevojčice, nastojeći dovesti sadržaje u korelaciju s učenicima i učenicama koji se trebaju poistovjetiti s prikazanim likovima.³⁰ Zanimljivost koja odstupa od uobičajenih shema stereotipnoga rodnog prikazivanja jest fotografija dječaka koji izrađuje božićni nakit, što predstavlja aktivnost koja se inače češće asocira uz djevojčice.³¹

Treći i četvrti razred

Tablica 3: Udžbenik *Za stolom ljubavi i pomirenja*, za III. razred osnovne škole

Tema	Str.	Govor o patnji - Situacije patnje	Govor o nadi – Razlozi nade	Rodni aspekti
Tematska cjelina: Bog je naš spasitelj	23-38	U kontekstu govora o proslavi blagdana Pashe: pripovijedanje događaja izraelske povijesti od Josipa i naseljenja Izraelaca u Egiptu, preko Mojsija i spasonosnog izlaska, hoda kroz pustinju i Sinajskog saveza (riječ je o već poznatim situacijama patnje i potrebe za spasenjem)	Bog provida, vodi povijest i spašava	Slika: Izlazak; Mojsije prima ploče Saveza. Crteži: Mojsije pred gorućim grmom; prijelaz preko mora; ples (muškarac i žena); dva Izraelca i žena Izraelka na putu u Obećanu zemlju. Fotografija: židovsko slavlje Pashe (prisutni i muški i ženski članovi, ipak više muških); dječak s kruhom
Susret Isusa i grješnika	56-57	Javni grješnici: primjer carinika Zakeja (društvena odbačenost)	Isusov poziv i Zakejevo obraćenje s posljedicama za konkretno djelovanje	Crteži: Zakejev poziv; gozba kod Zakeja (podjednako prisutni i muškarci i žene)

³⁰ Usp. *Isto*, 30-33; 43; 56-62; 86-87; Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Rastimo u zahvalnosti*, 12-13; 38-39; 58-59; 68-70; 91.

³¹ Usp. Josip Jakšić, Karolina Manda Mićanović i suradnici, *Učimo ljubiti Boga i ljude*, 43.

Ista tema	58-59	Rasipni sin: patnja kao posljedica osobnoga grijeha	Dobri otac kao slika Božjeg milosrđa	Crtež: otac i mlađi sin u zagrljaju. Aktualizacijska fotografija: dvije djevojke u prijateljskom pozdravu i zagrljaju
Isus daje priliku za novi početak	60-61	Žena zatečena u preljubu i javno osuđena	Isusovo javno zauzimanje za nju, neosuđivanje i praštanje	Crtež: Isus i grješnica, u pozadini su muškarci s kamenjem u rukama
Isusova smrt i uskrsnuće	62-66	Isusovo propovijedanje i djelovanje kao razlog osude, zatim izdaja, uhićenje, muka i smrt Isusova	Isusovo uskrsnuće	Crteži navedenih novozavjetnih prizora: oko Isusa su prikazane i žene, ali ipak prevladavaju muškarci
Sakrament opraćenja i pomirenja	67-70	Situacija iz dječjeg života: svađa među prijateljicama	Pomirenje djevojčica	Strip: prikaz situacije svađe i pomirenja među prijateljicama; fotografija na kojoj su dvije prijateljice (djevojčice)
Isusov zakon ljubavi	86-87	Prispodoba o milosrdnom Samarijancu	Stranac pomaže potrebitome: Isusova pouka o bezuvjetnoj ljubavi	Slika: milosrdni Samarijanac pomaže. Aktualizacijska fotografija: ljudi na cesti, starica koja prosi

Tablica 4: Udžbenik *Na putu vjere*, za IV. razred osnovne škole

Tema	Str.	Govor o patnji - Situacije patnje	Govor o nadi - Razlozi nade	Rodni aspekti
Isusu je važan čovjek	62-65	Bolesnici u blizini Hrama; čovjek koji je 38 godina paraliziran. Aktualizacija biblijskoga govora: podaci o gladnoj djeci u svijetu danas, o smrtnosti djece, nemogućnosti školovanja, o prisilnom radu djece	Isus ozdravlja paraliziranoga čovjeka subotom (protiv propisa)	Slika nepoznatog autora: „Ozdravljenje uzetoga“; među drugim bolesnicima u pozadini ima i žena i djece. Fotografija: dječak i djevojčica. Crtež: dječaci i djevojčice. Fotografije afričke djece obaju spolova
Slijedimo Isusove riječi i djela	72-75	Glad, siromaštvo, bolest i nepravde kao uzrok patnje	Prikaz Isusova odnosa prema izvorima patnje: Isusova kušnja u pustinji, njegova suverenost i ljubav prema Bogu/Ocu. Isus ozdravlja ženu strankinju – Kanaanku koja vjeruje u njega	Slike: prikazi biblijskih prizora (Kristova kušnja; Isus i žena Kanaanka); Mozaik: “Dođite k meni svi vi umorni i opterećeni”. Crteži koji aktualiziraju novozavjetne prizore: pognuta starica sa štapom, sredovječni muškarac prosi na ulici
Ići putem Isusova križa – Svjedočiti pobjedu uskrsnuloga Krista	76-82	Osuda, izdaja, uhićenje, muka i smrt Isusova	Isusovo uskrsnuće i ukazanja Uskrsloga apostolima	Slike: Isusov ulazak u Jeruzalem (u mnoštvu koje kliče nalaze se i muškarci i žene); Raspeti (oko njega su i muški i ženski likovi); Isusa polazu u grob (dva muška lika); Isusovo uskrsnuće; Put u Emaus; Savlovo viđenje uskrsnuloga Krista pred Damaskom; Isusovo uzašašće i njegovi učenici oko njega

U udžbenicima prvoga i drugoga razreda biblijski tekstovi bili su djeci, kod koje svijet stvarnosti i mašte još koegzistiraju i djelomice se isprepleću, ponuđeni izravno i često aktualizirani, što znači stavljeni u korelaciju s dječjim iskustvom, ali i s liturgijom koja u kršćanskoj vjeri posadašnjuje događaje. U udžbenicima trećega i četvrtoga razreda osnovne škole već se primjećuje da je biblijsko pripovijedanje uokvireno u govor o povijesti spasenja i Isusovoj povijesnosti. Udžbenik za treći razred, primjerice, izričito uokviruje prispodobe u Isusovo propovijedanje³², dok udžbenik za četvrti razred još više usustavljuje kršćansko vjerovanje te izlaže kršćanski nauk vjere. Naglasak je više na upoznavanju i razumijevanju nego na aktualizaciji tekstova i uspostavljanju osobnog odnosa učenika prema njihovim zahtjevima.

Tematski se u udžbenicima za treći i četvrti razred opet pojavljuju biblijske perikope koje govore o patnji kao posljedici grijeha i bolesti što vodi prema društvenoj osudi i isključenosti onih koji su počinili grijeh ili koji su pogođeni bolešću.³³ Prikazuju se također situacije iz suvremenog života u kojima nepravda, siromaštvo i glad postaju izvorima ljudskog trpljenja.³⁴ Objava Boga koji spašava te Isusovo dosljedno zauzimanje za čovjeka koje rezultira njegovom vlastitom osudom, uhićenjem, mukom i smrću postaje zalogom nade za svakoga tko u nj vjeruje po uskrsnuću koje potvrđuje i opečačuje njegove riječi i djela.³⁵

Tekstovi svih navedenih izlaganja kršćanske poruke te oni koji govore o patnjama i nadama ljudi rodno su neutralni. U dodatnim tekstovima, kao što su primjerice slobodno formulirani *molitveni tekstovi*, susreću se uobičajene formulacije molitava u muškom rodu.³⁶ Likovni prilozi pokazuju uravnoteženo prikazivanje muških i ženski likova u situacijama patnje i nade. U crtežima evanđeoskih prizora ipak je nešto više muških likova te se može reći da ilustrator

³² Usp. Ivica Pažin, Ante Pavlović i suradnici, *Za stolom ljubavi i pomirenja*. Udžbenik za katolički vjeronauk trećega razreda osnovne škole, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2007., 58.

³³ Usp. *Isto*, 56-61; 86-87; Ivica Pažin, Ante Pavlović, *Na putu vjere*. Udžbenik za katolički vjeronauk četvrtoga razreda osnovne škole, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2007., 62-65.

³⁴ Usp. *Isto*, 62-65; 72-75; Ivica Pažin, Ante Pavlović i suradnici, *Za stolom ljubavi i pomirenja*, 86-87.

³⁵ Usp. *Isto*, 23-38; 56-66; 86-87; Ivica Pažin, Ante Pavlović, *Na putu vjere*, 62-65; 72-82.

³⁶ Usp. Ivica Pažin, Ante Pavlović i suradnici, *Za stolom ljubavi i pomirenja*, 58.

ne čini posebna odmakla od uobičajenih poimanja i predodžbi o društvu Isusova vremena kao patrijarhalnom društvu.³⁷

Peti i šesti razred

Tablica 5: Udžbenik *Ja sam put*, za V. razred osnovne škole

Tema	Str.	Govor o patnji - Situacije patnje	Govor o nadi - Razlozi nade	Rodni aspekti
Abraham, Izak i Jakov	48-49	Abrahamova spremnost na žrtvovanje Izaka	Bog po anđelu zaustavlja žrtvovanje i nagrađuje Abrahama	Mozaici: Kod hrasta Mamre (Abraham, Sara i tri posjetitelja); Žrtvovanje Izaka
Ista tema	52-53	Josipa, sina Jakovljeva, braća prodaju u roblje u Egipat	Josip je postao spasiteljem i utočištem svoje obitelji, koja se nastanila u Egiptu i obilježila povijest Izraela	Nakon što je ukratko prepričan biblijski tekst, u tumačenju pod naslovom "Sinovi - nasljednici" stoji: "U ono vrijeme muška su djeca bila prihvaćenija nego ženska jer se po njima nastavljala obiteljska loza. Među muškom djecom posebno je mjesto imao prvorođeni sin. Njemu su pripadali očeva imovina i očev blagoslov. Uživao je i poseban ugled među svojom braćom."
Davidov životni put - moć i odgovornost	62	Dvoboj Davida i Filistejca Golijata	David je pračkom nadjačao i ubio Golijata	Crtež Davida i Golijata

³⁷ Usp. *Isto*, 60-66.

Isus prema drugima – susreti mogu promijeniti	81-84	Govor o ljudskim situacijama bolesti; biblijske perikope: oboljeli od gube (Lk 5,12-16), slijepi čovjek u Jerihonu (Mk 10,46-52), žena u Šimunovoj kući (Lk 7,36-50)	Isus se posebno brine za bolesne i odbačene: ozdravlja, javno oprašta i daje pouku drugima	Crtež: Isus ozdravlja slijepa čovjeka. Slika: žena grješnica pere Isusu noge, Isus i sustolnici muškarci u Šimunovoj kući
Isusovi učenici – svjedoci istine i ljubavi	85-86	Govor o ljudskim situacijama potrebe: “Siromasi bez odijela i krova... Izgladnjela neishranjena djeca... Radnici bez posla... Izbjeglice, prognanici i ratni stradalnici... Neodgojeni, prezreni... Drogirani i napušteni... Bolesni i prosjaci... Djeca bez roditelja... Roditelji koji su izgubili djecu...” (86); Glad kao najveći svjetski problem	“Isus i danas šalje svoje učenike da ostvaruju novi Božji svijet” (86); Isus stišava oluju na moru potrebno je vjerovati Isusu (Mt 8,23-27)	Fotografije: učenici i učenice na skupu, fotografije ljudi (i žena i muškaraca). Crtež: oluja na moru (Isus i učenici u lađi)
Život prvih kršćana	89-90; 111	Prvi mučenici i njihovo svjedočenje polaganjem života za vjeru	Uvjerenje kršćanskih mučenika da žrtvovanjem života zbog vjere najbolje slijede Isusa u križu i patnji	Crtež: kamenovanje Stjepana (prikazani muškarci). Molitva Majke Terezije formulirana u muškom rodu (Gospodine, učini me dostojnim...)
Gdje i kada se pojavljuje molitva	112-113	Povodi molitve: strah pred budućnošću, strah od nečega što čovjek ne razumije...	Čovjek se obraća Bogu u molitvi i biva mu lakše	Ilustrativna fotografija: dječak zaplakanih očiju i zamišljena pogleda

Tablica 6: Udžbenik *Pozvani na slobodu*, za VI. r. osnovne škole

Tema	Str.	Govor o patnji - Situacije patnje	Govor o nadi - Razlozi nade	Rodni aspekti
Suvremene situacije ropstva i ovisnosti - Sloboda izvire iz prave ljubavi	7-13	Čovjekova ograničenja: vanjski uvjeti u nutarnje dispozicije; nedostatni uvjeti za život (hrana, odjeća dom), nove bolesti i ovisnosti kao uzrok trpljenja i neslobode	Isus poziva na slobodu koja znači činiti dobro, osobito bližnjima kojima je potrebna pomoć; tako mijenjamo svijet	Slika: "Prognanici" (prikazane i žene i muškarci, u vidnom polju žene sa zavežljajima su u prvom planu). Fotografije situacija ovisnosti: djevojka puši, djevojka razgovara mobitelom. Fotografije: dječak nosi teret; mnoštvo na ulici; mladi u disco-klubu (u prvom planu su dva mladića); žena Afrikanka s djetetom u naručju; siromašni dječaci i djevojčice na odlagalištu smeća. Crtež: sestra misionarka ljubavi pomaže bolesniku
Tematska cjelina: Iz ropstva u slobodu - Bog vodi svoj narod u slobodu	15-32	Izrael porobljen u Egiptu - Deset egipatskih zala; Izraelovo kršenje Saveza	Mojsije kao izbavitelj iz ropstva - Izlazak i prijelaz preko Crvenoga mora - Hranjenje manom u pustinji i vodom koja čudesno izvire iz pećine u Masi i Meribi; Savez; Mojsijevo zagovaranje naroda kod Boga i opraštanje grijeha	Slika: "Prijelaz preko Crvenoga mora" (prikazani su podjednako muškarci i žene). Crteži prizora koji ilustriraju biblijske događaje
Isusova čuda kao znakovi Božjeg kraljevstva	40-41	Bolesnici Isusova vremena	Ozdravljenje bolesne žene i uskrišenje Jairove kćeri	Slika: Ozdravljenje slijepog čovjeka (oko Isusa i slijepog čovjeka su muškarci).

Ljubav koja oslobađa – muka, smrt i uskrsnuće	45-49	Osuda Isusa, njegova muka, smrt i ukop	Isusovo uskrsnuće, njegova ukazanja, slanje učenika i uzašašće	Fotografija bazilike Svetoga groba (ispred nje se nalaze ljudi – i muškarci i žene. Slika: anđeo uklanja kamen s Kristova groba (čuvari su muškarci – pozaspali). Mozaik: Marija i apostoli – uzašašće Isusovo. Crtež: mladić sjedi i razmišlja o nevoljama koje se događaju u svijetu i o kojima doznaje putem medija – kao ilustracija uz poticajni tekst “Što ti činiš?”
---	-------	--	--	---

Udžbenici petoga i šestoga razreda osnovne škole nastavljaju s još izraženijim informativno-prikazujućim izlaganjem kršćanskih sadržaja. Već ranije spomenutim temama iz pologa kršćanske vjere i ljudskog života koji govore o patnjama i nadama biblijskih i suvremenih ljudi, sada se pridodaju teme i situacije duhovne patnje, vjerskih dvojbi, hrvanja s Bogom i njegovim obećanjima.³⁸ Diskursom se nastoji jačati pouzdanje u Boga koji i kroz granične situacije bliske smrti vodi u život onoga tko se u nj pouzda. U prikazivanju suvremenih ljudskih situacija uvode se teme ovisnosti koje su danas raširene, a koje ujedno predstavljaju potencijalnu opasnost za dječake i djevojčice na početku puberteta.³⁹

Udžbenički tekstovi i dalje su rodno neutralni. Sadržajno se, u povezanosti s poviješću patrijarha (praotaca biblijske vjere) objašnjava patrijarhalno značenje muškog potomstva.⁴⁰ Među molitvenim tekstovima upada u oči molitva Majke Terezije iz Kalkute koja je formulirana u muškom rodu.⁴¹ Predmnijeva se da je prevedena s engleskoga jezika, u kojemu ne postoji gramatičko

³⁸ Usp. Ružica Razum, Martina Rašpolić, Verica Razum Hrmo i drugi, *Ja sam put. Udžbenik za katolički vjeronauk petoga razreda osnovne škole*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2007., 48-49; 112-113.

³⁹ Usp. Ružica Razum, Anđelka Čajkovac, Nikola Kuzmičić i drugi, *Pozvani na slobodu. Udžbenik za katolički vjeronauk šestoga razreda osnovne škole*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2007., 7-13.

⁴⁰ Usp. Ružica Razum, Martina Rašpolić, Verica Razum Hrmo i drugi, *Ja sam put*, 52-53,

⁴¹ Usp. *Isto*, 111; slično također: Ružica Razum, Anđelka Čajkovac, Nikola Kuzmičić i drugi, *Pozvani na slobodu*, 14.

rodno razlikovanje kao u hrvatskom jeziku. No, na hrvatski jezik je prevedena u muškom jezičnom obliku.

Crteži koji ilustriraju biblijske prizore oslanjaju se na poimanje društva Isusova vremena kao patrijarhalnog društva te prikazuju pretežito muškarce kao svjedoke i protagoniste Isusova djelovanja.⁴² Fotografije iz suvremenog života prikazuju podjednako žene i muškarce u situacijama patnje, ali i ovisnosti, neslobode. Manji odmak od rodnih, odnosno spolnih stereotipa možda predstavlja fotografija zaplakanog dječaka.⁴³ Neke tipične situacije empatičnog ponašanja koje otvaraju prostore nade ipak se vežu uz žene, primjerice: žena s djetetom u naručju, žena koja njeguje bolesne i slično.⁴⁴

Sedmi i osmi razred

Tablica 7: Udžbenik *Zajedno u ljubavi*, za VII. r. osnovne škole

Tema	Str.	Govor o patnji - Situacije patnje	Govor o nadi – Razlozi nade	Rodni aspekti
Zamke suvremenih ovisnosti	23-29	Ovisnosti o duhanu, alkoholu i drogi kao uzroci patnje	Evangelje života; Crkva kao društvena zajednica naviješta Radosnu vijest o smislu života	Fotografije: mladić koji je shrvan zaspao uz kamen; djevojke u kafiću puše, piju, telefoniraju; djeca na kompjutorskim igricama; djevojke na duhovnoj obnovi. Zadaci i pitanja: formulacije su u muškom rodu (prepoznatljive u perfektu: jesi li vidio...)

⁴² Usp. Ružica Razum, Martina Rašpolić, Verica Razum Hrmo i drugi, *Ja sam put*, 40-41; 81-86; 89-90.

⁴³ Usp. *Isto*, 85-86; 112-113; Ružica Razum, Anđelka Čajkovac, Nikola Kuzmičić i drugi, *Pozvani na slobodu*, 7-13.

⁴⁴ Usp. *Isto*, 7-13.

Glasnici nade i izbavljenja	100-102	Izraelci u babilonskom sužanjstvu	Proroci kao glasnici nade i izbavljenja naroda. Povratnici obnavljaju domovinu i grade Hram	Slike: "Prorok Izaija", "Prorok Joel", "Prorok Zaharija"
Iskustvo grijeha i krivnje – Pomirenje s Bogom i ljudima	130-141	Grijeh, osjećaj krivnje, grižnja savjesti	Priznanje grijeha, obraćenje, kajanje, preuzimanje odgovornosti i naknada štete. Božje opraštanje po sakramentima, pomirenje sa sobom, s Bogom i bližnjima (Crkvom)	Slika: muškarac utučena raspoloženja; "Izgon iz raja" (prikazani muškarci i žene); "Povratak izgubljenog sina" (na sceni su muškarci). Fotografije: mladić kleči i moli; dvije djevojke i mladić u prirodi; dvije djevojke i mladić na putu; obiteljska i župna zajednica prigodom krštenja (i muški i ženski članovi); ispovijed (dječak i svećenik); dvije djevojke i mladić u crkvi
Pred tajnom smrti	144-148	Bolest, tjeskoba, strah	Isus ozdravlja bolesne, liječi čitava čovjeka. Bolesničko pomazanje, briga za bolesne. Isusovo uskrsnuće; besmrtnost duše	Slika: Krist ozdravlja bolesnicu (oko nje i muškarci i žene). Fotografije: bolesničko pomazanje, pričest bolesnika (svećenik i starija žena)
Živimo u vjeri, nadi i ljubavi	159-167		Život po krjepostima (spremnost činiti dobro); bogoslovne krjeposti; vjera – dar i uzdarje; ususret kršćanskoj nadi – nada u vječni život; snaga kršćanske ljubavi	Slika: Pietà (Marija s mrtvim Isusom na krilu); Fotografije: iz prirode, apstraktne

Tablica 8: Udžbenik *S Kristom u život*, za VIII. r. osnovne škole

Tema	Str.	Govor o patnji - Situacije patnje	Govor o nadi – Razlozi nade	Rodni aspekti
Grieh kao zloporaba slobode – Božja dobrota i ljubav prema grješnicima	64-75	Izvor grijeha i čovjekova sklonost na grijeh	Bog je vjeran svojim obećanjima (primjer Noe); pripovijest o gradnji kule babilonske	Slike: Adam i Eva; Navještenje (anđeo i Marija); Kajinovo bratoubojstvo; Kajin; Potop (muškarci i žene); Babilonski toranj
Crkva u Hrvata za vrijeme svjetskih ratova i poraća	103-105	Totalitarizmi: nacizam i komunizam; nepravedna osuda Alojzija Stepinca	Zauzimanje za općeljudske i kršćanske vrijednosti; pouzdanje u Boga	Slike: Hrvatski povijesni križni put (pripadnici obaju spolova, ipak pretežno muškarci). Fotografije: spomenik stradalima (oko njega i muškarci i žene); kardinal Stepinac na suđenju (oko njega muškarci); proglašenje Alojzija Stepinca blaženim (papa i kler – svi muškarci)
Katolička Crkva u Hrvata danas	107	Govori se ukratko o stradanjima u Domovinskom ratu	Katolički biskupi pozivali su na mir i praštanje	Fotografija: srušena crkva
Ljubio nas je do kraja	121-127	Isusovo predanje u euharistiji; križ	Isusovo uskrsnuće – uskrsli Isus s nama je živ	Slike: Posljednja večera; Isus na Maslinskoj gori (sa svoja tri učenika); Raspeti Isus; Kristovo uskrsnuće (stražari); Uskrsli s dvojicom učenika u Emausu; Isus uskrisuje Lazara
Tko je Isus Krist?	132-133	Situacije ljudske nevolje i potrebe	Isus - uzor ljubavi i solidarnosti	Slika: Isus - svjetlo svijeta. Fotografija: raspelo

Tematski se situacije patnje u sedmom i osmom razredu i nadalje prikazuju kao posljedica pojedinačnoga i društvenoga grijeha ili kao posljedica čovjekove stvorenosti, njegove ograničenosti, propadljivosti: bolesti, straha, smrti.⁴⁵ Gradeći na načelu korelacije vjere i života, vjeronaučne teme navedenih godišta u udžbenicima se izlažu bilo polazeći od sadržaja kršćanske vjere koji vode prema suvremenim situacijama ljudskog života, bilo induktivno, polazeći od suvremenih ljudskih situacija koje se čitaju u svjetlu temeljnih poruka kršćanske vjere. Okolnosti suvremenog života prikazuju se tako da još izraženije dotiču moguće životne situacije adolescenata. Sadržaji prenose biblijsku poruku nade i pouzdanja u Božje spasenje i oslobođenje koje je došlo s Isusom, a koje je srž kršćanske vjere.⁴⁶ Situacije ljudskog trpljenja kao posljedice ovisnosti još se naglašenije povezuju s problemima mladih ljudi i njihovim traganjem za smislom života. Promatraju se u odnosu prema evanđelju Isusa Krista kao radosnoj vijesti za čovjeka i njegov život.⁴⁷

Duktus tekstova u bitnome ne daje prepoznati neke rodno specifične aspekte. Njih se prije može otkriti u didaktičkom oblikovanju udžbenika. Kada se u zadacima i pitanjima formulacije odnose na prošlost, razvidno je da su napisane u muškom rodu te glase: "jesi li kada vidio, upoznao kojeg mladog ovisnika" i tome slično.⁴⁸

Dok je na fotografijama uočljivo uravnoteženo prikazivanje ženskih i muških likova⁴⁹, u reprodukcijama umjetničkih djela koje tematiziraju događaje i likove starozavjetne vjere prevladavaju likovi muškaraca - i kao patnika i kao nositelja nade.⁵⁰ Fotografije iz života Crkve danas, osobito one koje se odnose na liturgiju,

⁴⁵ Usp. Josip Periš, Ankica Cicvarić, Vesna Galić i drugi, *Zajedno u ljubavi. Udžbenik za katolički vjeronauk sedmoga razreda osnovne škole*, Zagreb, KS, 2007., 130-141; 144-148; Josip Periš, Mirjana Vučica, Dušan Vuletić, *S Kristom u život. Udžbenik za katolički vjeronauk osmoga razreda osnovne škole*, Zagreb, KS, 2008., 64-75; 103-105; 107.

⁴⁶ Usp. *Isto*, 121-127; 132-133; Josip Periš, Ankica Cicvarić, Vesna Galić i drugi, *Zajedno u ljubavi*, 100-102.

⁴⁷ Usp. *Isto*, 23-29.

⁴⁸ Usp. *Isto*, 29.

⁴⁹ Usp. *Isto*, 23-29; 130-141.

⁵⁰ Usp. *Isto*, 100-102; 103-141; Josip Periš, Mirjana Vučica, Dušan Vuletić, *S Kristom u život*, 103-105; 121-127.

odražavaju sliku Crkve u kojoj su glavni protagonisti liturgije kler, ministranti i starije žene.⁵¹

2.2. U udžbenicima za srednju školu

Prvi i drugi razred

Tablica 9: Udžbenik *Tražitelji smisla*, za I. r. srednjih škola

Tema	Str.	Govor o patnji - Situacije patnje	Govor o nadi – Razlozi nade	Rodni aspekti
Između zla i patnje	23-29	Fenomen zla i patnje i njegovi uzroci	Odgovori različitih svjetonazora, a potom kršćanski odgovor na pitanje zla i patnje: čovjekova sloboda, Božje pripuštenje, grijeh; Isus se podvrgava patnji i smrti i svojom prisutnošću daje smisao ljudskoj patnji	Fotografije: mlađi muškarac na ulici u dokolici i razmišljanju; djevojka razmišlja; dva mladića na brodu u sumračju. Slike/skulpture: Epikur; Krist nosi križ – postaja križnoga puta.
Isusovo otkupiteljsko djelo	184-193	Razlozi Isusove smrti, njegova osuda i smaknuće. Značenje Isusove smrti (otkupljenje, izraz ljubavi prema Bogu i ljudima)	Ukazanja uskrslog Isusa, Isusovo uskrsnuće kao uzvišeno otajstvo, trajna prisutnost Isusa Uskrsnuloga	Fotografija: Torinsko platno s Isusovim likom; Slike/skulpture: Isus susreće žene – na križnom putu; Isus na Maslinskoj gori i anđeo koji ga tješi (anđeo prikazan rodno neodređeno); Marija uz raspetog Isusa; Uskrsli Krist; Kristovo uskrsnuće (Isus okružen i muškim i ženskim likovima koji ostaju u smrti, dok se on diže od mrtvih).

⁵¹ Usp. *Isto*, 103-105; Josip Periš, Ankica Cicvarić, Vesna Galić i drugi, *Zajedno u ljubavi*, 144-148.

Tablica 10: Udžbenik *Odvažni svjedoci*, za II. r. srednjih škola

Tema	Str.	Govor o patnji - Situacije patnje	Govor o nadi – Razlozi nade	Rodni aspekti
Blažena Djevičica Marija – uzor vjere i Majka Crkve	51-52	Majka Crkve i suradnica u djelu otkupljenja: Marijino sutrpljenje s Isusom	Marija je suradnica u djelu otkupljenja i Majka Crkve	Fotografija: Marija Bistrica – puk časti Mariju. Slika: Botteri-Dini, detalj vitraja; Križni put – susret Marije i Isusa
Susret s antičkim svijetom	61-64	Progoni kršćana	Vrijeme slobode	Tekst: Položaj žene, tj. jednakost muškarca i žene, dostojanstvo djevičanstva te dostojanstvo i nerazrješivost ženidbe prikazuju se kao novost kršćanstva u odnosu na poganski moral (63). Skulpture: sveti Kvirin Sisački, sveti Petar, sveti Jeronim
Sjene srednjeg vijeka	73-80	Udaljavanje Istoka i Zapada; križarski ratovi; inkvizicija	Reforme u Crkvi (klinijevska i grgurovska reforma); Snaga istine (<i>Tertio millenio adveniente</i>), opraštanje i molitva za oproštenje pape Ivana Pavla II.	Fotografije: Pavao VI. i Atenagora I. Slike/skulpture: sveti Franjo, Isus, sveti Bernard, Grgur VII, Krunjenje kralja Tomislava (skup muških figura)
Blistavo doba Crkve	81-87	Briga za siromašne i potrebite	Probuđeni duh evanđelja u Crkvi, organiziranje višeg školstva	Fotografije: siromašna starica prosi, muškarac srednje dobi udjeljuje joj milostinju; mladi (učenici i učenice). Slike i skulpture: sveti Franjo Asiški i drugovi; blaženi Augustin Kažotić

Vrijeme dubokih podjela	88-94	Religiozna kriza 14. i 15. st.	Reformacija na Zapadu; Tridentski sabor i obnova Crkve	Slike/skulpture: Thomas More, Girolamo Savonarola, Martin Luther, Ignacije Lojolski, sveti Franjo Saleški
Pred promjenama suvremenog svijeta	103-112	Zanijekani čovjek i progonjena Crkva - nacizam i komunizam	Novo proljeće Crkve: II. vatikanski sabor; slobodna Crkva u slobodnoj državi (samostalna Hrvatska)	Fotografije: radnik (muškarac); Alojzije Stepinac; beatifikacija A. Stepinca - papa i kler (svi muški likovi); Ivan XXIII.; zasjedanje koncilskih otaca na II. vatikanskom saboru; papa Ivan Pavao II. u Hrvatskoj. Skulptura: Krist na križu
Iz nesigurnosti u ovisnost	145-152	Teški oblici otuđenja (duhan, alkohol, droge, samoubojstvo)	Za kulturu života	U tekstu: izrazi "mladi čovjek", "čovjek ovisnik". Fotografije: djevojka s leđa; ostale fotografije su apstraktne (stvari, priroda)

Vjeronaučni udžbenici za srednju školu namijenjeni su adolescentima koji su već kadri apstraktno misliti i koje zaokupljaju pitanja o smislu života i svijeta. Pitanja patnje i nade obrađuju se kako u okviru bitnih sadržaja kršćanske vjere tako i u okviru sučeljavanja općeljudskoga i vjerničkog promišljanja te sadržaja koji uspoređuju kršćanski pogled na svijet s onima drugih svjetonazora.⁵² U udžbenicima prvoga i drugoga razreda tematiziraju se također ovisnosti kod mladih kao uzrok trpljenja i ugrožavanja života. Pritom se mlade nastoji pridobiti da prihvate i njeguju kulturu života.⁵³

Uz već ranije obrađivane teološke teme, koje se sada produbljuju, proširuju i usustavljaju sukladno razvojnopsihološkim mogućnostima i senzibilitetima specifičnim za dob učenika, u

⁵² Usp. Viktorija Gadža, Nikola Milanović, Rudi Paloš i drugi, *Tražitelji smisla. Vjeronaučni udžbenik za prvi razred srednje škole*, Zagreb, Katehetski salezijanski centar, 2003., 23-29.

⁵³ Usp. Viktorija Gadža, Nikola Milanović, Rudi Paloš i drugi, *Odvažni svjedoci. Vjeronaučni udžbenik za drugi razred srednje škole*, Zagreb, Katehetski salezijanski centar, 2004., 145-152.

udžbenicima za prvi i drugi razred srednje škole nalazimo također govor o Mariji kao suradnici u Kristovu djelu otkupljenja.⁵⁴ Do izražaja dolaze također pojedini aspekti patnje i nade koji su vezani uz tamne i svijetle strane povijesti Crkve. To je tematika koja se sada u srednjoj školi opširnije obrađuje.⁵⁵ U povezanosti s prikazom antičkog svijeta i progona kršćana udžbenik za drugi razred izričito govori i o tome da su položaj žene, odnosno zastupanje jednakosti muškaraca i žena, dostojanstvo djevičanstva te dostojanstvo i nerazrješivost braka novosti kršćanstva u odnosu na poganski moral.⁵⁶

Likovni prilozi pokazuju slična obilježja kao i oni u udžbenicima sedmog i osmog razreda. Na fotografijama iz suvremenog života, osobito onima koje evociraju iskustva s kojima se mladi mogu poistovjetiti, prepoznatljiv je napor oko uravnoteženog izbora muških i ženskih likova te neklišeziranog pripisivanja situacija patnje i nade djevojkama i mladićima, ženama i muškarcima.⁵⁷ Na reprodukcijama umjetničkih slika i skulptura koje su nadahnute biblijskim tekstovima i likovima te likovima iz povijesti, pa i sadašnjosti Crkve prevlast uglavnom imaju muškarci.⁵⁸ Utoliko se izbor slika ne odmiče od uobičajenih rodni poimanja.

⁵⁴ Usp. *Isto*, 51-52.

⁵⁵ Usp. *Isto*, 61-112.

⁵⁶ Usp. *Isto*, 63.

⁵⁷ Usp. Viktorija Gadža, Nikola Milanović, Rudi Paloš i drugi, *Tražitelji smisla*, 23-29; Viktorija Gadža, Nikola Milanović, Rudi Paloš i drugi, *Odvažni svjedoci*, 51-53; 81-87; 145-152.

⁵⁸ Usp. *Isto*, 61-64; 73-112; Viktorija Gadža, Nikola Milanović, Rudi Paloš i drugi, *Tražitelji smisla*, 23-29.

Treći i četvrti razred

Tablica 11: Udžbenik *Životom darovani*, za III. r. srednjih škola

Tema	Str.	Govor o patnji - Situacije patnje	Govor o nadi – Razlozi nade	Rodni aspekti
Dostojanstvo osobe pred patnjom, bolšću i smrću	132-138	Iskustvo bolesti i patnje; eutanazija	Kršćansko shvaćanje bolesti i patnje; kršćanska skrb za bolesne (hospiciji, palijativna skrb); sakrament bolesničkog pomazanja	U glavnom tekstu navodi se primjer Majke Terezije. Autori dodatnih tekstova (različitih izreka i kraćih tekstova) pretežito su muškarci, među njima su i dvije žene. Fotografije: prizor unesrećenih u katastrofi (dječak i djevojčica zapomažu s rukama na licu, majka drži manjeg dječaka u naručju, svi su zaplakani); majka i bolesni sin (paraliziran); majka Terezija i njezine sestre njeguju bolesnike s ulice; podjeljivanje bolesničkog pomazanja (svećenik i starija žena, a uz nju se vidi još nekoliko starijih žena). Slike: Munchov "Krik" (lik nije rodno određen); bolesnik (također nije rodno određen).

Tablica 12: Udžbenik *Svjetlom vjere*, za IV. r. srednjih škola

Tema	Str.	Govor o patnji - Situacije patnje	Govor o nadi – Razlozi nade	Rodni aspekti
Pitanje Boga pred iskustvom patnje i zla u svijetu	30-35	Problem zla i patnje, vrste zla, izvor zla, podrijetlo zla u svjetlu kršćanske vjere	Isus Krist kao Božji odgovor na pitanje zla i patnje; patnja i smrt – ljudska iskustva u kojima se čovjek okreće (pitanju o) Bogu	Tekstovi su rodno neutralni; autori raznih popratnih sadržaja (izreka i autorskih tekstova) pretežno su muškarci: književnici, pjesnici, teolozi, psiholozi, no među njima su također jedna svetica i jedna teologinja. Fotografije: djevojčica/ dječak u zatvoru (u tami, rodno nerazpoznatljivo); spomenik poginulim braniteljima; zamišljena djevojka. Skulpture: Adam i Eva nalaze Abelovo tijelo; Job; Raspeće u ozračju apokalipse
Kršćansko vjedorazumjevanje rada; Zahtjevi pravde i solidarnosti	92-103	Problem nezaposlenosti kao posljedica nepravednih odnosa u svijetu, osobito u određenim područjima, teže pogađa starije osobe; radno iskorištavanje žena i djece koji su posebno pogođeni društvenim nepravdama	Pravednost kao izraz poštovanja ljudske osobe; ljudska solidarnost; povlaštena briga Crkve za siromašne; vezano također uz teme etike poslovanja i općeg dobra (104-116)	Fotografije: žena traži boce u kontejneru za smeće; žena s malim djetetom u naručju pred policom knjiga; seoska starica razvija tijesto; mladić i djevojka pomažu mladiću s invaliditetom; azijska djeca vire iz kontejnera za smeće na velikom odlagalištu smeća; muškarac beskućnik sjedi na klupi u parku. Slike: <i>Djeca s periferije</i> (dječak i djevojčica); <i>Savijači čelika</i> ; sveti Franjo i gubavac; Rodinov <i>Mislilac</i>

Čovjek pred pitanjem svršetka – Kršćanska nada u dovršenje	167-179	Čovjek pred tajnom smrti; čovjekova konačna sudbina	Vjera u Isusovo i naše uskrsnuće; susret s Isusom nakon smrti; nada u vječni život i Kristovo otkupiteljsko djelo; ucijepljeni u Krista; Marija – pralik dovršena čovjeka i eshatološka slika Crkve	Fotografije: mladić, zamišljen, sa suzom na licu; spaljivanje mrtvih na Tibetu. Slike: Michelangelov <i>Posljednji sud</i> , <i>Milosrdni Samaritanac</i> , <i>Dante uronjen u svjetove svoje komedije</i> , <i>Isus iz Knjige Otkrivenja</i> , <i>Uskrsnuće</i> , <i>Drvo života</i> – ucijepljeni u Krista, <i>Uznesenje Blažene Djevice Marije</i> .
---	---------	---	---	--

Tematika patnje i nade u vjeronaučnim udžbenicima za treći i četvrti razred srednjih škola vezana je pretežito uz kršćanski život i život iz vjere u suvremenom svijetu te uz probleme i nade suvremenog svijeta. Pitanja zla i trpljenja obrađuju se s etičkog, filozofskog i teološkog gledišta, no o njima se promišlja iz perspektive kršćanske vjere i u svjetlu odgovora vjere.⁵⁹ Što se tiče specifičnih aspekata patnje i nade, tu nalazimo eksplicitni govor o siromaštvu kojemu su izloženi stariji ljudi, zatim govor o radnom iskorištavanju žena i djece te govor o socijalnoj pravdi i društvenom nauku Crkve.⁶⁰

Dok su tekstovi i dalje uglavnom rodno neutralni, zanimljivo je primijetiti da su autori različitih popratnih kratkih autorskih tekstova i izreka pretežno muškarci: književnici, pjesnici, teolozi, psiholozi, sociolozi. Među njima se gdjekad ipak nađe i pokoja žena.⁶¹ Takvo stanje odgovara povijesno isticanoj dominaciji muškaraca u znanostima i umjetnostima.

U likovnim materijalima zanimljivo je primijetiti: iako se teme ne odnose samo na biblijske sadržaje nego u velikoj mjeri izražavaju također općeljudske situacije patnje i nade, u motivima

⁵⁹ Usp. Dejan Čaplar, Dario Kustura, Ivica Živković, *Životom darovani. Udžbenik katoličkoga vjeronauka za 3. razred srednjih škola*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2010., 132-138; Ana Thea Filipović, Mira Mirjam Gadža, Slava Viktorija Gadža i drugi, *Svjetlom vjere. Udžbenik katoličkoga vjeronauka za 4. razred srednjih škola*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2009., 30-35; 167-179.

⁶⁰ Usp. *Isto*, 93-103.

⁶¹ Usp. *Isto*, 30-35; Dejan Čaplar, Dario Kustura, Ivica Živković, *Životom darovani*, 132-138.

prevladavaju muški likovi, koji se često vezuju uz etičke teme kao što su tematika rada, siromaštva i tome sličnoga.⁶² Na fotografijama je tješnje i njegovateljsko pomaganje bolesnima prikazano češće ženskim likovima.⁶³ Stanoviti odmak od klišeiziranoga rodnog prikazivanja jest fotografija mladića koji plače⁶⁴ te fotografija žene koja stoji uz policu knjiga kojom se služi, istodobno s djetetom u naručju, kao ilustracija napetosti života žena između posla i obitelji.⁶⁵

ZAKLJUČAK

Teološki i pedagoški diskurs o patnji i nadi u hrvatskim udžbenicima za katolički vjeronauk slijedi mogućnosti, pitanja i potrebe razvojne dobi učenika pojedinih školskih godišta. Udžbenici pokazuju da patnja ima različite uzroke i mnogo lica. Učenicima se pomaže suočiti se s trpljenjem i vidjeti motive nade. Gledano iz teološke perspektive, patnja se uglavnom promatra u svjetlu Božjeg plana spasenja i Kristova pashalnog otajstva u kojemu se posreduje i želi postati djelotvornom nada u pobjedu života usred čovjekove patnje. Jasno je da kršćanska nada nije isto što i optimizam ili pozitivno mišljenje. Nada je usidrena u Božjoj ljubavi koja je postala povijesno dohvatljivom u Isusu Kristu. Pouzdanje u Boga koji će u konačnici sve izvesti na dobro, omogućuje vidjeti cilj i nadahnjuje na djelovanje u perspektivi nade.

Udžbenici za katolički vjeronauk osmišljeni su i utemeljeni na načelu korelacije ljudskog iskustva i iskustva vjere. Izlaganje sadržaja vjere na početku osnovne škole prilično je neposredno: pripovijedaju se biblijski tekstovi i drugi kršćanski sadržaji. To odgovara sposobnosti djece da cjelovito, što znači ne samo racionalno nego i emocionalno usvajaju sadržaje. U sljedećim godištimama sve više dolazi do izražaja objektivizirano izlaganje. U srednjoj školi uočava se snažnije povezivanje tema sa suvremenim društvenim životom te izražena metarefleksija o temama patnje i nade u kršćanskoj vjeri kao i u općeljudskom i religioznom iskustvu.

⁶² Usp. Ana Thea Filipović, Mira Mirjam Gadža, Slava Viktorija Gadža i drugi, *Svijetlom vjere*, 92-103; 167-179.

⁶³ Usp. Dejan Čaplar, Dario Kustura, Ivica Živković, *Životom darovani*, 132-138.

⁶⁴ Usp. Ana Thea Filipović, Mira Mirjam Gadža, Slava Viktorija Gadža i drugi, *Svijetlom vjere*, 168.

⁶⁵ Usp. *Isto*, 95.

Tekstovi udžbenika uglavnom se izlažu rodno neutralno. Pri izboru popratnih i dodatnih autorskih tekstova susreće se prevlast muških autora, što je i odraz stvarnosti u kojoj povijesno dokumentirano nalazimo muškarce kao glavne zastupnike znanosti. Rodne implikacije prepoznatljive su osobito u likovnim prikazima: na fotografijama, crtežima, reprodukcijama umjetničkih slika i skulptura. Budući da je zahtjev spolne i rodne ravnopravnosti jedan od kriterija za odobrenje udžbenika i njihovo pripuštanje u školu, u udžbenicima je zamjetno nastojanje oko rodne ravnopravnosti i izbjegavanja rodni stereotipa. Ipak, dokumentarne fotografije iz crkvenoga života te prikazi biblijskih prizora na ilustracijama i umjetničkim slikama odražavaju faktičnu i povijesno percipiranu dominaciju muškaraca u Bibliji i Crkvi. Autori udžbenika mogli bi biti još osjetljiviji za rodnu ravnopravnost, napose u molitvenim formulacijama, koje se u hrvatskom jeziku mogu izreći i u ženskom rodu. Ukupna ocjena udžbenika u pogledu rodne ravnopravnosti je pozitivna. To još više dolazi do izražaja ako se vjeronaučni udžbenici usporede s *Malim koncilom* - katoličkim časopisom za djecu u kojemu su s rodnog aspekta analizirane priče i njihovi glavni likovi.⁶⁶ Sve veća osjetljivost za promicanje rodne ravnopravnosti u vjeronauku i vjerskom odgoju primjer je pozitivnog poticaja koji kršćanska vjera prima od suvremene kulture kako bi iznijela na vidjelo autentične vrijednosti evanđelja koje su tijekom povijesti katkada bivale zatamnjene.⁶⁷

HOW DOES RELIGIOUS EDUCATION SPEAKS OF SUFFERING AND HOPE?

Analysis of Textbooks for catholic religious education with particular focus to gender implications

Summary

The article starts from the fact that the experience of suffering and search for the grounds for hope, by which we try to overcome suffering, are fundamental determinants of human existence with which human society is gradually confronting children and young

⁶⁶ Usp. Jenide Maroević Kulaga, *Rodna osjetljivost u katoličkom mjesečniku Mali koncil*, u: *Život i škola* 58 (2012) 2 (28), 83-107.

⁶⁷ Sličan primjer je i područje inkluzije učenika s posebnim potrebama.

people. The central part of this work investigates the Christian theological and existential discourse on suffering and hope in the textbooks for Catholic religious education in primary and secondary schools and it also analyzes the content and way of verbal and visual speech mediated in a religious-pedagogical way to the children of particular developmental ages. A special viewing angle to the mentioned issue is the gender implications. Along these lines we examine the possible presence of gender stereotypes in connecting some aspects of suffering and hope with a specific gender. The results of the analysis of the religious education textbooks shown in Tables are discursively elaborated. The results of the analysis are presented in the conclusion. They show that the speech of the textbook follows the abilities and needs of the students' age. The content backbone of the speech on suffering and hope is the theological speech on God's plan of salvation of man and Christ's paschal mystery. Gender stereotypes are present in the visual rather than textual representations. In religious education textbooks efforts concerning the gender equality, as required by the school textbooks standards, are evident.

Key words: *evil, suffering, hope, religious education textbooks, gender analysis.*